

УДК 347.95(477)

І. Андронов,кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАКОННА СИЛА СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Термін «законна сила» судового рішення неодноразово використовується в нормах Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Так, наприклад, відповідно до ст. 223 ЦПК України, рішення суду набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом. Після набрання рішенням суду законної сили сторони і треті особи із самостійними вимогами, а також їхні правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини. Утім у юридичній літературі досі відсутній єдиний підхід до розуміння правової природи цієї властивості судового рішення.

Проблемі законної сили судового рішення в цивільному процесі було присвячено низку праць Ю.В. Білоусова, Є.В. Васьковського, Р.О. Гавріка, М.А. Гурвіча, М.Б. Зейдера, В.В. Комарова, Н.І. Масленнікової, Д.І. Полумордвінова, В.І. Тертишнікова, Г.П. Тимченка, С.Я. Фурси, С.Н. Хорунжого, О.З. Хотинської, Н.О. Чечиної, С.І. Чернооченко, О.М. Шиманович, М.Й. Штефана, Т.М. Яблочкова й ін. Однак питання щодо сутності та юридичної природи законної сили судового рішення залишається дискусійним і до сьогоднішнього дня остаточно не вирішене.

Метою статті є, охарактеризувавши сутність і юридичну природу законної

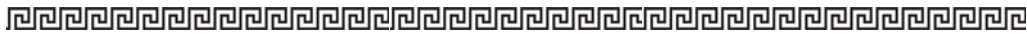
сили судового рішення в цивільному процесі, надати визначення цього поняття.

Категорія «законна сила» як характеристика судового рішення наявна ще в римському приватному праві.

Положення про законну силу судового рішення ґрунтувалося на концепції, відповідно до якої рішення суду (*sententia* або *res iudicata*) творить між сторонами право – “*jus facit inter partes*”. Таке значення мало рішення незалежно від питання про те, справедливе воно чи ні, бо “*res iudicata pro veritate accipitur*” («розглянута справа сприймається як справедливо вирішена») [1]. Тобто законна сила судового рішення сприймалася як формальна істина.

Дія законної сили судового рішення в римському праві пов'язувалася передусім із неприпустимістю повторного розгляду одного разу вирішеної суперечки як гарантія забезпечення основного завдання правового регулювання – стабільність цивільного обороту («спокійне володіння правами») [2, с. 278].

Подібний підхід був сприйнятий і дореволюційними процесуалістами. На думку Т.М. Яблочкова, законна сила судового рішення як формальна істина виявляється в таких юридичних ефектах: 1) неспростовність (як неможливість оскарження звичайними способами); 2) реалізованість (як здатність судового рішення підлягати примусовому виконанню). Умовою набрання рішенням законної сили є дотримання *res iudicata* – принципу неприпустимості повторного розгляду одного разу вирішеної справи [3, с. 554–556].

Законна сила судового рішення, на думку Є.В. Васьковського, усуває можливість вторинного розгляду вирішеного судом питання в новому процесі, даючи право кожній зі сторін заявити заперечення про вирішену справу (*exceptio rei iudicatae*) [4].

Дійсно, право й гарантована законом можливість оскарження судового рішення не повинні ставити під сумнів стабільність тих правовідносин, які були офіційно підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили. Учасник правовідносин, суб'єктивне право якого було підтверджене та захищене законною силою судового рішення, повинен бути впевнений у його непорушності, оскільки від цього багато в чому залежить довіра громадян до судової системи й переконаність в ефективності судової форми захисту права.

У цьому виявляється тісний взаємозв'язок принципів правової визначеності та остаточності судового рішення (*res iudicata*). Про непорушність і неухильне дотримання цих принципів неодноразово зазначалося в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Радянськими вченими-процесуалістами було розширено перелік властивостей законної сили судового рішення й об'єднано у дві групи, що характеризують статичний і динамічний елементи законної сили рішення суду [5, с. 5–11]. При цьому доволі популярним стало ототожнення законної сили з однією чи кількома властивостями законної сили, її статичним чи динамічним елементами.

Утім не вбачається правильним підхід, відповідно до якого сутність законної сили визначається через одну чи кілька з її властивостей (обов'язковість, незмінність, неспростовність тощо) або навіть як сукупність динамічних і статичних властивостей рішення суду, на чому наполягає Р.О. Гаврік [6, с. 84]. Ці властивості є лише правовими наслідками набрання рішенням законної сили, похідними від сутності законної сили, не можуть характеризувати її юридичну природу.

У радянській процесуальній літературі панувала концепція делегування юридичної сили закону судовому рішення, яке виявляється в наділенні судового рішення силою закону, застосованого судом.

Так, наприклад, Н.О. Чечина вказує, що законна сила рішення – це норма права в дії, тому набуття судовим рішенням сили закону є способом застосування права, за якого набуває чинності, стає законом авторитетне роз'яснення суду про дію, порядок і строки виконання приписів норми права в застосуванні до суб'єктів розглянутого судом спірного відношення [7, с. 159–160]. Д.І. Полумордвинов зазначав, що законна сила судового рішення ґрунтується передусім на тому, що судові рішення за своєю юридичною природою саме по собі є здійсненням закону. Закон як форма вираження права, реалізуючись у судовому рішенні, не може не надавати останньому сили, властивої самому праву. Уособленням цієї сили права і є законна сила судового рішення [8, с. 29].

Указана концепція залишається доволі популярною й на сьогоднішній день. Так, указане делегування, на думку С.Н. Хорунжого, легітиміє всі наступні вияви дії судового рішення: обов'язковість, реалізованість, виключність тощо. Указані властивості, як зазначає науковець, є результатом наділення його силою закону й супутніми дії юридичної сили закону [9, с. 46].

Відповідно до точки зору С.Н. Хорунжого, в позитивному сенсі законна сила судового рішення втілює в життя сам закон, у кінцевому підсумку, забезпечує правопорядок [2, с. 282].

Між тим, такий підхід до розуміння природи законної сили судового рішення, по суті, закріплює другорядне, підпорядковане значення судової гілки влади, її обслуговуючий, похідний, певною мірою залежний від законодавчої влади характер. Закріплений у ст. 6 Конституції України принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки означає, зокрема,

рівнозначність усіх гілок влади й певною мірою самостійний та автономний характер функціонування кожної з них.

Як указується в юридичній літературі, державна влада як вид влади публічної є тією суспільною силою, котра здатна з допомогою правових і організаційних засобів реалізувати волю держави в межах конституції й законів [10, с. 20].

За своєю сутністю державна влада – це легітимне офіційне волевиявлення держави, її органів і посадових осіб, що являє собою здійснення влади народу [11, с. 7].

Суверенні індивіди в громадянському суспільстві через суспільний договір формують державу, яку наділяють владою і правовими основами для своєї діяльності. Через діяльність держави, її відповідних органів здійснюється саморегуляція суспільства, при цьому найефективнішим засобом регламентації процесу самоорганізації суспільства є право, яке у взаємодії з державою становить нормативне інституційне утворення [12].

Отже, найважливіші елементи державної влади – це воля та сила. Державна влада як вид публічної влади є саме тою суспільною силою, яка здатна за допомогою правових і організаційних засобів здійснювати волю держави в рамках конституції й законів [13, с. 51].

Отже, стверджуючи про похідний характер юридичної сили судового рішення від сили закону, ми позбавляємо судову владу «власної сили», а отже, по суті, не визнаємо її владою як такою.

Однак як закон є продуктом законодавчої влади, так і судові рішення – продуктом судової влади. Вони існують певною мірою автономно та мають спільне джерело – державну владу, що є уособленням волі народу. Звичайно, закон і судові рішення не можуть у правовій державі існувати окремо один від одного, оскільки внаслідок дії в такій державі системи стримувань і протигаг закон обмежує свавілля судової влади, тоді як судові рішення (переважно рішення Конституційного Суду

України) є інструментом нормоконтролю та може припинити дію неправового (неконституційного) закону.

Отже, законна сила судового рішення є виявом волі й сили суду як органу судової влади в процесі здійснення правосуддя в порядку цивільного судочинства. Сама назва «законна сила» натякає на певний зв'язок юридичної сили рішення із силою закону. Однак законна сила судового рішення не є похідною від сили закону, а своїм джерелом має судову владу. Зв'язок судового рішення із законом виявляється через вимогу законності судового рішення (ст. 213 ЦПК України), а не через категорію «законна сила» (ст. 223 ЦПК України).

До того ж на сьогоднішній день можна з усією відповідальністю стверджувати, що діяльність суду з розгляду та вирішення правового спору виходить за межі простого механічного застосування норми закону до встановлених у доказовому порядку обставин справи.

Законність як, без сумніву, обов'язкова властивість діяльності суду не може водночас уважатися єдиним чинником, який визначає вплив судового рішення на правовідносини, що були предметом судового розгляду. Принцип поділу влади на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу та судову – означає, між іншим, що судові рішення має розглядатися не лише як звичайне продовження дії закону, а як самостійне вираження волі держави через органи судової влади в умовах дії принципів законності й верховенства права.

У правозастосовній діяльності суду поєднуються об'єктивні чинники, такі як дія норм об'єктивного права, яке регулює відповідні правовідносини, що є предметом цього судового розгляду, обставини справи, досліджені судом, і суб'єктивні чинники (внутрішнє переконання судді, суддівський розсуд тощо), вплив яких на кінцевий результат розгляду справи не можна недооцінювати. У результаті діалектичного взаємозв'язку вказаних об'єктивних і суб'єктивних чинників народжується такий правовий феномен, як судова

практика, який існує та розвивається певною мірою самостійно й, з одного боку, є доповненням чинної системи законодавства України, а з іншого – створює навіть деяку конкуренцію системі законодавства, оскільки під час розгляду та вирішення певної справи для судді інколи буває важливіше не те, який закон регулює відповідні правовідносини, а те, який закон застосовується в подібних справах у судовій практиці та як саме він застосовується в судовій практиці.

Як зазначається в п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 № 14, рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права.

Відповідно до п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 № 9, ст. 8 Конституції, в Україні визнається й діє принцип верховенства права. Конституційні права і свободи людини та громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої й виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та забезпечуються захистом правосуддя.

Виходячи із зазначеного принципу й гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ. При цьому варто мати на увазі, що, згідно зі ст. 22 Конституції України, закріплені в ній права і свободи людини та громадянина не є вищепними.

Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої

дії, суди під час розгляду конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з погляду його відповідності Конституції й у всіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

При цьому, відповідно до ч. 9 ст. 8 ЦПК України, забороняється відмова в розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини.

Тобто діяльність суду під час розгляду кожної цивільної справи має бути, в кінцевому підсумку, спрямована на утвердження принципу верховенства права й захист прав і свобод людини та громадянина незалежно від наявності й ефективності закону, що регулює спірні відносини.

Отже, судові рішення в цивільній справі є не лише результатом застосування судом норми закону до певних суспільних відносин, а й виявом волі держави до здійснення захисту прав і законних інтересів особи.

Отже, можна дійти висновку, що законна сила судового рішення в цивільному процесі – це зовнішнє вираження, вияв судової влади держави через акт правосуддя (судове рішення) у цивільній справі.

Ключові слова: судочинство, судове рішення, законна сила, цивільний процес, акт правосуддя.

У статті досліджено сутність і юридичну природу законної сили судового рішення в цивільному процесі, сформульовано визначення поняття законної сили судового рішення. З'ясовано, що судові рішення в цивільній справі є не лише результатом застосування судом норми закону до певних суспільних відносин, а й виявом волі держави до здійснення захисту прав і законних інтересів особи.

В статті досліджено сутність і юридическа природа законної сили судового рішення в гражданском процесі, сформулировано определене поняття законної сили судового рішення. Установлено, что судебное решение по гражданскому делу является не только результатом применения судом нормы закона к определенным общественным отношениям, но и проявлением воли государства к осуществлению защиты прав и законных интересов лица.

In the scientific article essence and legal nature of legal force of court decision are investigational in civil procedure, determination of concept of legal force of court decision is set forth. It is found out, that a court decision in civil business is not only the result of application of cramps of norm of law to the certain public relations but also display of will of the state to realization of protection of rights and legal interests of person.

Література

1. Покровский И.А. История римского права / И.А. Покровский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://civil.consultant.ru/elib/books/25/page_21.html#_footnoteref353.

2. Хорунжий С.Н. Становление и развитие института законной силы судебного решения / С.Н. Хорунжий // Образование и право. – 2012. – № 12. – С. 275–283.

3. Яблочков Т.М. Учебник русского гражданского судебного производства. Ярославль, 1912 / Т.М. Яблочков // Гражданский процесс. Хрестоматия : [учебное пособие] / [В.В. Аргунов, Е.А. Борисова, Е.В. Салогубова, И.А. Скрипников и др.] ; под ред. М.К. Треушников. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Городец, 2005. – 896 с.

4. Васильковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васильковский. – М. : Изд. бр. Башмаковых, 1917. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc2472p0/instrum4301/item4577.html>.

5. Масленникова Н.И. Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Н.И. Масленникова. – Свердловск, 1975. – 18 с.

6. Гаврік Р.О. Сутність та зміст законної сили рішення суду у цивільній справі / Р.О. Гаврік // Університетські наукові записки. – 2008. – № 2. – С. 79–86.

7. Чечина Н.А. Избранные труды по гражданскому процессу / Н.А. Чечина. – СПб. : Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. – 656 с.

8. Полумордвинов Д.И. Законная сила судебного решения / Д.И. Полумордвинов. – Тбилиси : Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1964. – 191 с.

9. Хорунжий С.Н. Делегированное законодательство и судебное нормотворчество / С.Н. Хорунжий // Правовая наука и реформа юридического образования. – 2013. – № 3 (26). – С. 44–50.

10. Чехович Т.В. Сутність і юридична природа державної влади / Т.В. Чехович // Часопис Київського університету права. – 2003. – № 3. – С. 18–21.

11. Козюбра М.І. Державна влада: межі здійснення та форма організації (політико-правні аспекти) / М.І. Козюбра // Українське право. – 1995. – № 1(2). – С. 4–13.

12. Кравчук В.М. Державна влада в умовах громадянського суспільства / В.М. Кравчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=162.

13. Владимиров М.В. Державна влада в умовах розвитку громадянського суспільства / М.В. Владимиров // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. – № 2. – С. 46–53.

